

РОЗДІЛ 2

ПРИНЦИПИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

*(Бухтіяров Олексій Анатолійович, кандидат юридичних наук, доцент,
Державний податковий університет)*

У зв'язку з проголошеним Україною курсом на європейську інтеграцію та гармонізацію національного законодавства з європейськими й міжнародними стандартами, важливим кроком на цьому шляху є імплементація у вітчизняне право норм і принципів, які вже тривалий час діють у міжнародному правовому просторі. Приєднання до міжнародних конвенцій та врахування практики міжнародних судових інституцій є необхідними передумовами для утвердження в Україні принципів законності, правопорядку, а також забезпечення прав і свобод людини й громадянина. Надійне та ефективне функціонування правоохоронних органів відіграє ключову роль у забезпеченні конституційного ладу. Від результативності роботи правоохоронних структур значною мірою залежить реалізація національних інтересів і збереження суспільної стабільності. У контексті реформування правоохоронних органів особливої актуальності набуває перегляд та вдосконалення чинних засад їх діяльності, а також запровадження нових принципів, що відповідають сучасним викликам, зокрема євроінтеграційним процесам України [1; 3; 5–6; 8–9].

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, була ратифікована у вересні 2014 року і встановлює спільні європейські цінності, які є основою внутрішньої та зовнішньої політики сторін: демократія, верховенство права, повага до прав людини, незалежність, суверенітет, територіальна цілісність та непорушність кордонів [1].

Ратифікувавши Угоду, Україна взяла на себе зобов'язання впроваджувати європейські стандарти у вітчизняну правову систему та діяльність органів державної влади, запозичуючи міжнародний та європейський досвід [1; 3; 5–6; 8–9].

Одним із нагальних завдань, яке потребує оперативного вирішення з боку України, залишається завершення реформи правоохоронної системи, а також проведення ряду супутніх перетворень, адже

саме правоохоронні органи забезпечують гарантії дотримання прав людини та громадянина, що є одним із провідних європейських принципів [1; 3; 5–6; 8–9].

Як зазначає Л. М. Товпига, будь-які реформаційні процеси, зокрема реформування правоохоронної системи, відбуваються з урахуванням міжнародного досвіду та загально визнаних міжнародних стандартів. Цей процес набуває особливого значення, зважаючи на те, що вимога щодо відповідності національного законодавства, особливо в сфері захисту прав людини, високим стандартам ЄС є ключовою для нашої держави [2]. Правоохоронна система займає ключове місце у сфері суспільної безпеки, яка є об'єктом нашого дослідження, тому варто окрему увагу приділити принципам правоохоронної діяльності в контексті євроінтеграційних процесів в Україні [2].

Для визначення принципів правоохоронної діяльності та їх характеристики в контексті євроінтеграційних процесів в Україні варто дослідити дефініцію принципів.

Тлумачний словник української мови визначає принципи як основні вихідні положення будь-якої наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку та/або переконання, норму, правило, яким керується будь-хто [3].

За визначенням П. Т. Полежаєва, принципи мають особливе значення для права, оскільки саме через них найповніше розкривається його сутність з усім багатством властивих йому аспектів і закономірностей. Вони відображають найбільш важливі характеристики змісту правового регулювання суспільних відносин і, відповідно, в концентрованій формі виявляють основні ознаки самого права [4, с. 49].

З гносеологічної точки зору варто акцентувати, що поняття «принцип» має тісний зв'язок із такими категоріями, як «закономірність» і «сутність». Їх однотипний характер дає змогу трактувати правові принципи як відображення закономірностей розвитку суспільства (загальносоціальні принципи) і права (юридичні принципи), а також як вираження його сутності та основного змісту. Варто також зазначити, що слово «принцип» походить із латини – *principium*, що означає основні, найзагальніші, вихідні положення, засади та правила, які визначають природу, соціальну сутність явища, його спрямованість і ключові характеристики [5, с. 42].

Найчастіше поняття «принцип» вживається у поєднанні з терміном «право». Так, П. О. Недбайло підкреслював, що принципи права є найбільш узагальненими поняттями, які відображають сутність держави і права, слугуючи фундаментальними елементами структури загальної теорії держави і права. Особливого значення питання принципів набуває в умовах наявності прогалів у законодавстві, коли виникає потреба у зверненні до загальноправових засад як орієнтирів для правозастосування. Крім того, науковці розглядають принципи права як один із ключових механізмів, що гарантують правильне застосування правових норм і реалізацію суб'єктивних прав громадян. Вони є основою правомірної поведінки суб'єктів права, зміцнюють законність, удосконалюють правозастосовну практику, сприяють підвищенню обґрунтованості рішень та їх відповідності й доцільності. Завдяки принципам можливо забезпечити справедливу оцінку дій у межах формальних правових норм. Зазначений вчений також звертав увагу на те, що для посилення ефективності цього виду юридичних гарантій потрібно розширювати наукове вивчення принципів права, зокрема з урахуванням їх нормативної природи [6, с. 46].

Отже, принципи є такою категорією, яка визначає сутність відносин у суспільстві та їх врегулювання нормами права. Принципи визначають правила, за якими розвивається та існує суспільство у правовій державі [6–7].

Правові принципи не є винятковим надбанням правової системи окремої держави чи певної історичної епохи – вони мають витoki в усій історії розвитку права. Варто зауважити, що чимало з них сформувалися ще в період римського права. Упродовж століть ці принципи відображали сутність права та знаходили своє застосування в різних історичних контекстах, що свідчить про їхню закономірність. Їх основою є не будь-який суспільний лад, а саме правопорядок, побудований на демократичних і гуманістичних засадах. У протизагуг цього тоталітарні режими або повністю відкидали правову систему, замінюючи її відкритим насильством, або ж декларували визнання права та його принципів лише формально, на практиці їх ігноруючи. Саме в правових принципах закладена демократична і гуманістична традиція права [7, с. 24]. Тобто принципи права є основою для розбудови правопорядку в суспільстві та існування демократичної держави, в якій дотримання прав людини та громадянина є обов'язковою ознакою.

Усі наявні принципи права закріплені в Конституції України, законах, нормативно-правових актах, міжнародних договорах та підзаконних нормативних актах. З огляду на те, чи принципи формують підґрунтя правової системи загалом або окремих її елементів, їх можна поділити за сферою охоплення на такі категорії: загальноправові, міжгалузеві, галузеві та інституційні. Загальноправові принципи характеризують систему права загалом та визначають змістовні риси всіх правових норм, незалежно від сфери їх застосування. Міжгалузеві стосуються кількох споріднених галузей права, галузеві – властиві окремим галузям і підкреслюють їхню специфіку. Інституційні ж принципи діють у межах однорідних суспільних відносин, що регулюються нормами окремих правових інститутів [8, с. 201].

Потрібно наголосити, що принципи права відіграють роль каталізатора еволюційного розвитку будь-якої правової системи. А саме якщо норми права чітко визначені законодавством та обов'язкові для виконання, то принципи права впливають на їх зміну та новації. Значущість принципів полягає в тому, що вони слугують фундаментом правової системи, є її конструктивною основою, формують орієнтири для розвитку законодавства й впливають на формування правосвідомості [7–8].

Принципи права можуть бути безпосередньою основою для прийняття індивідуальних юридичних рішень у конкретних справах, особливо в ситуаціях, коли в законодавстві є прогалини – у таких випадках вони виконують роль самостійного джерела права. Крім того, принципи сприяють правильному тлумаченню правових норм. На відміну від правових норм, які жорстко регламентують поведінку, принципи є більш гнучкими та здатні швидко адаптуватися до змін у суспільстві. Тому застосування та інтерпретація норм права має здійснюватися з урахуванням основоположних правових принципів. І як вже було зазначено вище, основоположним стандартом європейських країн є принцип дотримання прав і свобод людини, який забезпечують та гарантують правоохоронні органи [7–9].

Сучасні демократичні стандарти, що панують у країнах Європейського Союзу, відіграють ключову роль у реформуванні правової системи України та вдосконаленні функціонування правоохоронних органів. Логічним є зростання взаємозв'язку між національними інтересами та цілями інтеграційних об'єднань і міжнародної спільноти,

що спричиняє глибше взаємопроникнення норм національного, регіонального та міжнародного права. Як підкреслюють К. А. Ходаківська та В. Б. Череватюк, євроінтеграція України – це комплексний процес політичного, економічного та соціального зближення з ЄС, який передбачає імплементацію європейських стандартів, особливо у сфері захисту прав людини. Європейський Союз зі свого боку впливає на забезпечення прав людини в Україні через Угоду про асоціацію, яка є складовою частиною національного законодавства та підлягає системному моніторингу, охоплюючи напрями, пов'язані з правами людини. Варто зауважити, що рівень інтеграції в окремих галузях може варіюватися за ступенем реалізації, масштабами та очікуваними часовими рамками досягнення результатів [9].

На сьогодні сучасна Україна впевнено вибудовує своє майбутнє, спираючись на європейські демократичні цінності. У процесі інтеграції до правового й політичного простору Європейського Союзу держава активно долучається до формування спільного європейського майбутнього. Це сприяє її незалежному розвитку й поступовому входженню до кола високорозвинених постіндустріальних країн Європи та світу [2]. Такий курс вимагає якісної законодавчої роботи, підвищення правової обізнаності громадян, а також прискореної адаптації національного права до норм європейської правової системи, зокрема через запозичення ефективних практик діяльності європейських правоохоронних структур [1–2].

Будь-які реформи, зокрема у сфері реформування правоохоронної системи, здійснюються з урахуванням міжнародного досвіду та загальновизнаних стандартів. Це набуває особливої актуальності з огляду на вимогу забезпечення відповідності національного законодавства, особливо в галузі прав людини, високим стандартам Європейського Союзу. У цьому контексті правоохоронні органи активно вибудовують партнерські відносини як з правоохоронними структурами інших держав, так і з міжнародними спеціалізованими організаціями. В умовах посилення інтеграційних процесів між Україною та ЄС правоохоронна співпраця стає вкрай важливою, що вимагає не лише консолідації зусиль держави для ефективного використання можливостей міжнародної взаємодії, а й прийняття скоординованих рішень на національному та міжнародному рівнях щодо вдосконалення нормативно-правової бази та визначення принципів правоохоронної діяльності у світлі євроінтеграційних процесів [2, с. 334].

У сучасних умовах держава, що позиціонує себе як демократична, соціальна і правова, повинна забезпечувати відповідність свого законодавства загальноновизнаним міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини. Водночас процеси, спрямовані на гарантування публічної безпеки та правопорядку, мають бути максимально ефективними як для суспільства загалом, так і для кожного громадянина. У сучасному світі такі процеси неможливі без використання міжнародного досвіду щодо організації засобів, інструментів і методів роботи правоохоронних органів, що вимагає застосування нових концептуальних підходів до реалізації правоохоронної функції. Особливу значущість у цьому контексті має впровадження позитивних практик країн Європейського Союзу щодо управління правоохоронною діяльністю. Водночас постає питання доцільності та обґрунтованості повного запитання й імплементації окремих норм законодавства певної європейської країни в українське правове поле, з урахуванням національного менталітету, історичного досвіду державотворення та специфіки функціонування правоохоронних органів. Потрібно критично оцінювати можливості й обмеження такого перенесення досвіду, а також ризики, що можуть виникнути у процесі адаптації європейських моделей до українських реалій [10, с. 23].

Україна ухвалила ряд нормативно-правових актів, які відповідають європейським стандартам у сфері захисту прав і свобод громадян. Проте наявність прогресивного законодавства ще не гарантує ефективного забезпечення цих прав – ключовим чинником є його реальна імплементація, що можлива лише за умови високого рівня правової культури як серед правоохоронців, так і серед громадян. Адже євроінтеграція передбачає не лише зміну законодавства, а й трансформацію суспільної свідомості, відхід від радянських підходів до мислення. Сучасна держава має відповідати новим ціннісним орієнтирам: відповідальності, взаємній повазі, дотриманню правових норм і гідності. Бути європейцем – означає не лише запровадити нові закони, а й неухильно їх дотримуватись [9–10].

Незважаючи на складні умови повномасштабної війни, Україна продовжує активно реформувати свою правову систему, прагнучи до побудови соціальної, демократичної та правової держави, здатної стати повноправним членом Європейського Союзу. Варто пам'ятати, що саме практичне забезпечення прав людини є основним показником

демократичного розвитку держави та суспільства загалом. Саме тому реформа правової системи, удосконалення правового регулювання правоохоронної діяльності й підвищення ефективності механізмів захисту прав людини на основі досвіду цивілізованих країн – це нагальна і життєво необхідна потреба [10, с. 24; 11, с. 49]. Отже, принципи правоохоронної діяльності, які діють та/або запроваджують на сьогодні, мають відповідати стандартам ЄС.

Варто акцентувати увагу на тому, що із проведенням реформи в правоохоронних органах та визначення принципів діяльності правоохоронних органів потрібно приділити увагу перебудові взаємовідносин громадського суспільства та правоохоронних органів. Як зазначає І. Костенко, відповідно до стандартів Європейського Союзу, новостворена поліція та інші правоохоронні органи мали змінити вектор свого розвитку – відмовитися від традиційної «силової» моделі та трансформуватися з репресивної структури, що асоціюється з примусом і відстороненістю від суспільства, у демократичний орган європейського типу. Така модель передбачає демілітаризацію, орієнтацію на служіння громадянам, захист їхніх прав, свобод і законних інтересів, а також надання якісних послуг у сфері правоохоронної діяльності [12, с. 126]. Тобто правоохоронні органи європейського зразка мають діяти як сервісні центри, а не каральні органи, що передбачає служіння захисту прав і свобод людини і громадянина.

У ситуації, коли відсутній єдиний підхід до визначення змісту правоохоронної діяльності, її основних характеристик, напрямів та системи суб'єктів, пріоритетним завданням має стати формулювання принципів, на яких ґрунтується ця діяльність. Саме вони становлять фундамент і вихідну основу всієї системи охорони правопорядку. Водночас тривалий час принципам правоохоронної діяльності не надавали належної уваги як базовим і визначальним елементам цієї сфери, можливо, через те, що їх часто сприймали як суто теоретичні чи абстрактні положення, відірвані від реальної практики функціонування правоохоронних органів, а отже – необов'язкові до застосування. У результаті завдання визначення й аналізу системи принципів розцінювалося як другорядне та недостатньо значуще [9–14].

Але варто зауважити, що правоохоронна діяльність є складним і багатограним явищем правової реальності, яке пронизується певними загальними ідеями, що формують її як цілісну систему та

пов'язують з різними аспектами суспільного життя – економікою, політикою, культурою. Без глибокого осмислення цих ідей неможливо повністю зрозуміти не лише структуру і функціонування правоохоронних органів, але й сутність держави загалом [16; 13].

Правоохоронна діяльність є ключовим сектором функціонування держави. Вона являє собою суспільно значущу діяльність, що спрямована на охорону законності, прав і свобод громадян. Принципи становлять фундамент усієї системи правоохоронної діяльності й визначають загальні орієнтири щодо її змісту та методів.

Отже, принципи правоохоронної діяльності – це базові положення, ключові ідеї та обов'язкові вимоги, що притаманні правоохоронній формі здійснення функцій держави, які встановлюються до безпосередніх носіїв прав та обов'язків у сфері забезпечення законності і правопорядку, захисту прав і свобод людини й громадянина з метою ефективного втілення напрямів діяльності держави в життя [14].

Для розуміння важливості принципів правоохоронної діяльності доцільно охарактеризувати їх ознаки, а саме: універсальність, нормативність, формальна визначеність, обов'язковість, системність, рівнозначність, об'єктивність, стабільність [13–14].

Універсальність принципів правоохоронної діяльності є специфічним проявом загальноправових засад та уособлюють собою базові ідеї, фундаментальні та керівні положення, що в комплексі розкривають зміст і характер цієї діяльності на всіх рівнях та у всіх сферах діяльності держави.

Нормативність принципів правоохоронної діяльності визначає їх спільність та загальнообов'язковість для всіх суб'єктів здійснення правоохоронної діяльності під час виконання своїх повноважень [13–14].

Формальна визначеність передбачає закріплення принципів правоохоронної діяльності в нормах права, що зі свого боку надає їм обов'язковості дотримання в практичній діяльності суб'єктів правоохоронної діяльності. Невиконання принципів правоохоронної діяльності суб'єктами, які наділені повноваженнями забезпечувати громадський порядок та дотримання прав і свобод людини й громадянина в суспільстві, нівелює їх діяльність [13–14].

Системність принципів правоохоронної діяльності передбачає їх одночасне застосування та дотримання для ефективної правоохоронної діяльності в суспільстві. Кожен принцип, будучи складовою

єдиної системи, відображає окремий аспект організації та функціонування суб'єктів правоохоронної діяльності. Лише у взаємодії з іншими принципами він дає змогу повною мірою розкрити демократичну природу цієї діяльності. Водночас через тісний взаємозв'язок між принципами, порушення навіть одного з них неминуче спричиняє дисбаланс у системі та ускладнює ефективне виконання завдань, покладених на правоохоронні органи [13–14].

Рівнозначність принципів правоохоронної діяльності характеризує їх як основоположні та фундаментальні засади серед яких немає основних чи другорядних. Вони всі мають однакову вагу під час застосування.

Характерною ознакою принципів правоохоронної діяльності є їх об'єктивність. Тобто вони всі відображають реальні закономірності розвитку суспільства та держави [14; 13].

І наостанок, така ознака, як стабільність принципів правоохоронної діяльності, визначає їх постійне та неухильне застосування впродовж тривалого часу. Але варто зауважити, що, незважаючи на їх стабільність, вони можуть змінюватися відповідно до потреб і розвитку суспільства та держави. Так, на сьогодні принципи правоохоронної діяльності змінюють, адаптуючи їх до стандартів країн Європейського Союзу [13–14].

Отже, під принципами правоохоронної діяльності потрібно розуміти притаманні цій сфері базові засади й обов'язкові вимоги до її суб'єктів, які виражають ключові закономірності та фундаментальні положення правозахисної діяльності, відзначаючись універсальністю, високою імперативністю, суспільною значущістю й відносною сталістю. Але варто зауважити, що принципи правоохоронної діяльності – це не готові інструкції та універсальні правила, керуючись якими, правоохоронці могли б автоматично досягти високих результатів. Для ефективної роботи правоохоронних органів дотримання принципів замало, потрібно ще наявність висококваліфікованих працівників з професійним досвідом та навичками, які здатні здійснювати правоохоронні функції від імені держави відповідно до високих європейських стандартів, а саме – неухильного дотримання прав і свобод людини та громадянина [13].

З огляду на наведені положення принципи правоохоронної діяльності можна умовно розділити на дві основні групи:

1. Загальносоціальні принципи – обумовлені рівнем суспільного розвитку, ці засади є відображенням найвищих досягнень людської

цивілізації. До них належать принципи гуманізму, демократизму, соціальної справедливості, рівності всіх перед законом та недискримінації [14].

2. Спеціальні принципи – це свого роду система координат, у межах якої функціонує та вдосконалюється правоохоронна діяльність. До них відносять принципи верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, політичної нейтральності та позапартійності, відкритості (гласності), професіоналізму, компетентності й незалежності суб'єктів правоохоронної діяльності [14].

Водночас цю класифікацію пропонуємо доповнити характерологічними принципами, які сформовані євроінтеграційними процесами в Україні, а саме: гендерної рівності, прозорості, громадського контролю, взаємодії з органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та громадськістю [14].

Ґрунтовну характеристику принципів правоохоронної діяльності розпочнемо із загально-соціальних принципів як базових для будь-якої сфери життєдіяльності суспільства, охоплюючи й правоохоронну.

Принцип демократизму полягає в тому, що право та законодавство відображають волю народу – як загальну, так і індивідуальну. Цей принцип реалізується через форми народовладдя, зокрема безпосередню та представницьку демократію. У сфері права він проявляється за допомогою нормативного закріплення правового статусу особи, процедур участі громадян у формуванні органів державної влади, розробці та реалізації правової політики, а також у процесі творення та вдосконалення законодавства. Крім того, принцип демократизму охоплює як внутрішньодержавний, так і міжнародно-правовий виміри, що забезпечує його комплексний характер і взаємозв'язок на різних рівнях правового регулювання. Тобто всі громадяни мають однакові можливості як під час вступу на державну службу до правоохоронних органів, так і гарантовану повагу до своїх прав та свобод з боку державних службовців правоохоронних органів під час реалізації останніми своїх повноважень [14–15].

Принцип гуманізму вважається основоположним принципом будь-якої сфери діяльності чи галузі права. Як слушно зауважує М. В. Костицький, важливим є визнання принципу гуманізму, що є соціальним ідеалом, згідно з яким людина є найвищою цінністю демократичного суспільства. Вся система права має на меті забезпечення

прав і свобод особи. Принцип гуманізму є наскрізним і одним із найфундаментальнішим у праві, адже передбачає визнання гідності людини, забезпечення умов для реалізації її прав і свобод, а також прагнення до загального блага як ключової мети суспільного розвитку. Рівень реалізації цього принципу в правовій системі та ступінь його усвідомлення в суспільній свідомості визначають не лише подальший розвиток права, а й розвиток людства загалом [15, с. 14].

У сучасній філософській думці гуманізм (від лат. *humanus* – людський) трактується як система світоглядних уявлень, у центрі яких перебуває людина, її особистість, високе покликання та право на вільне розкриття власного потенціалу. Ця концепція передбачає, що саме добробут людини є мірилом оцінки ефективності соціальних інститутів, а принцип людяності – основою взаємин між особами, етнічними спільнотами, соціальними верствами та державами [16, с. 134]. Як елемент світової культури, гуманізм істотно вплинув на етичну сферу, утвердивши ідею самоцінності людського існування та земного життя. Існує чимало філософських тлумачень поняття гуманізму; одне з них визначає його як визнання значущості людської особистості, її права на саморозвиток, свободу, щастя та визнання добробуту людини критерієм оцінки суспільних відносин [15, с. 14].

Отже, гуманізм постає як моральна вимога, що регулює поведінку людей, а також як етична категорія, яка визначає людину найвищою соціальною цінністю в системі державних і суспільних відносин. Тобто правоохоронні органи, здійснюючи свої повноваження, зобов'язані права людини та повагу до її особистості враховувати насамперед як вищу цінність у суспільстві [15].

Принцип соціальної справедливості може розглядатися як позаправове явище, що має філософсько-етичне підґрунтя, а також як юридична категорія, яка відображає специфічні властивості правової форми. У правовому контексті справедливість означає здатність законодавства забезпечувати захист політичних, економічних та інших інтересів різних соціальних верств, кожна з яких формує власне уявлення про те, що є справедливим (наприклад, для вільного населення Стародавнього Риму рабство не суперечило принципу справедливості). Як юридична категорія, справедливість виявляється у досягненні відповідності, пропорційності, збалансованості та гармонії між вкладеними зусиллями, витратами чи діями особи та соціальною відповіддю –

у формі визнання, заохочення або осуду. У цьому аспекті принцип справедливості функціонує як фундаментальна засада всієї правової системи [17].

Соціальна справедливість передбачає рівність людей незалежно від їх правового статусу в суспільстві, матеріального становища, кольору шкіри, віросповідання, належності до будь-яких соціальних груп тощо. Кожна особа має рівні права щодо отримання благ чи покарання відповідно до своїх дій. Правоохоронні органи, здійснюючи свою діяльність, зобов'язані дотримуватися справедливості особливо під час притягнення особи до відповідальності, застосована санкція повинна відповідати виключно наслідкам правопорушення [17].

Аналізуючи принцип соціальної справедливості, доцільно звернутися до поглядів відомого британського правознавця лорда Денніса Ллойда, який розрізняє два види справедливості: формальну та реальну. Формальна справедливість ґрунтується на принципі однакового ставлення до однакових ситуацій і передбачає дотримання трьох основних умов: наявність правил, які визначають необхідну поведінку в певних обставинах; їх загальний характер – тобто застосування до всіх осіб або певних категорій, а не вибірково; та неупередженість – реалізація цих норм без дискримінації, примусу чи надмірного поблажливого ставлення. Реальна ж справедливість охоплює ці формальні характеристики, доповнюючи їх змістовним підходом до оцінки ситуацій. Цінність такої концепції полягає не лише в тому, що вона забезпечує прозорість принципів, на яких ґрунтується правова система, а й у тому, що вона дає змогу трансформувати ці принципи в обов'язкові юридичні норми, порушення яких може мати правові наслідки [18, с. 16].

Варто зауважити, що в українській мові поняття «справедливість» трактується як характеристика, похідна від прикметника «справедливий», тобто такого, що діє на основі об'єктивних фактів і позбавлений упередженості. Це поняття охоплює коректне, об'єктивне та неупереджене ставлення до осіб чи явищ, а також поведінку, дії та взаємини між людьми, які узгоджуються з морально-етичними й правовими нормами [19, с. 590].

Правова справедливість вирізняється своєю чіткістю та формалізованістю, часто супроводжується можливістю застосування державного примусу. Всі галузі права покликані забезпечувати справедливість

у відповідних суспільних відносинах, які вони регулюють. Одним із ключових завдань правової системи є запобігання проявам несправедливості. Саме цим має керуватися і діяльність правоохоронних органів, які під час виконання своїх повноважень повинні залишатися неупередженими та незалежними від впливу політичних чи громадських сил, діючи виключно в межах закону [20, с. 12].

Враховуючи той факт, що правоохоронні органи є керуючим суб'єктом щодо суспільства і можуть впливати на нього своїми рішеннями чи діями, то, відповідно, кожна особа має право на справедливе до себе відношення незалежно від міри влади чи статусу суб'єктів, які вступають у відносини. Реалізація принципу соціальної справедливості в правоохоронній діяльності передбачає справедливий розподіл прав, можливостей та влади, що зі свого боку вимагає від правоохоронних органів належного ставлення до підконтрольних суб'єктів [20].

Принцип рівності всіх перед законом та недискримінації. Ідея правової та політичної рівності всіх громадян бере свій початок у Декларації прав людини і громадянина 1789 року. Її подальший розвиток відбувся із закріпленням у ст. 1 Загальної декларації прав людини 1948 року, де проголошено: «Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах» [21, с. 79]. З цього моменту принцип рівності почав набувати чітко визначених юридичних вимог. Нині рівність перед законом визнається фундаментальною правовою нормою, що знайшла своє закріплення в ст. 7 Загальної декларації прав людини, а також у ст. 24 Конституції України [22].

Ідея правової рівності має глибоке історичне коріння, що простежується ще в римському праві, яке формулювало цю zásadu як «закони звертаються до всіх одним і тим самим голосом». Відповідно до цього принципу норми права застосовуються однаково до всіх осіб, незалежно від їхніх особистих ознак, кожен має однакові права й обов'язки, а державна влада не має права використовувати закон в інтересах або на шкоду конкретній особі. До того ж цей принцип гарантує кожному право на рівний правовий захист. Сутність рівності перед законом полягає в тому, що всіх людей потрібно оцінювати однаково, навіть попри їхню індивідуальну відмінність. Саме спільні правові ознаки індивідів і дають змогу реалізовувати принцип рівного ставлення до кожної особи [23, с. 82–84].

У сучасних умовах трактування *принципу рівності перед законом* зазнало суттєвої еволюції. Сьогодні воно базується не на ідеї абсолютної однаковості всіх осіб, а на визнанні їхніх відмінностей, що дає підстави для концепції диференційованої рівності. Конституційна норма «усі рівні перед законом і судом» передбачає, що рівність існує лише за наявності однакових умов. Якщо ж умови для суб'єктів права є нерівними, законодавець повинен створювати спеціальні правові механізми, які забезпечують підвищений захист для вразливих або залежних категорій осіб, щоб не допустити недобросовісної конкуренції та забезпечити фактичну рівність. Хоча принцип рівності обов'язків громадянина у прямій формі не сформульований в українському законодавстві, ст. 24 Конституції України, проголошуючи рівність громадян перед законом, водночас передбачає і рівну підлеглість усіх осіб вимогам українського права [22; 23, с. 83].

Отже, рівність усіх перед законом передбачає рівність осіб, які рівні у своїх можливостях. Якщо можливості не рівні, то треба застосовувати заходи та механізми для забезпечення захисту осіб з меншими можливостями для захисту їх прав. Тобто лише маючи рівні права, обов'язки та можливості для реалізації своїх прав особи можуть бути рівними [22–23].

Фактична рівність у правовій площині забезпечується завдяки двом ключовим підходам: принципу диференціації правового регулювання та принципу позитивної дискримінації. Згідно з першим право має враховувати індивідуальні відмінності між людьми – саме це становить суть диференціації. Водночас сфера таких відмінностей, закріплена в законодавстві, не повинна повністю віддзеркалювати існуючий соціальний стан, адже завдання законодавця полягає у спрямуванні суспільних процесів у позитивному напрямі [23, с. 84]. Ігнорування принципу диференціації в юридичній практиці може призвести до прихованого порушення принципу рівності, що в результаті спричиняє дискримінацію.

Саме для подолання такої нерівності в Директиві Ради Європейського Союзу 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року передбачено можливість запровадження позитивної дискримінації або політики позитивних дій. Це означає цілеспрямоване юридичне надання переваг певним категоріям осіб з метою усунення існуючої нерівності через створення більш сприятливих умов – навіть якщо це тимчасово ставить

інші групи в менш вигідне становище. Такий підхід дає можливість перейти від формальної рівності у праві до фактичної рівності за допомогою правових механізмів [23, с. 96].

Звертаючись до історії, неважко виявити приклади застосування позитивної дискримінації в Україні ще в період існування СРСР. Одним із таких прикладів є політика українізації 1920-х років. Так, наприклад, рішення пленуму ЦК 1922 року містило вимогу обов'язкового володіння українською мовою державними службовцями – у разі невиконання цієї умови протягом року передбачалося звільнення з посади. Ці заходи, що мали риси позитивної дискримінації, були нормативно закріплені, що забезпечило їхню ефективність. Сьогодні одним із ключових механізмів реалізації принципу рівності в юридичній сфері та діяльності інституцій є суворе дотримання принципу недискримінації. Саме цей підхід гарантує збалансоване співвідношення між формальною рівністю у праві та фактичною рівністю можливостей [22–23].

Принцип недискримінації в українському праві сформовано на основі міжнародно-правових стандартів та закріплено в Конституції України як ключову засаду конституційно-правового статусу особи і громадянина. Зокрема, ця ідея реалізується в положеннях про рівність (ст. 21, 24), гарантії рівного правового режиму для іноземців і осіб без громадянства (ст. 26), рівні права громадян на доступ до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування (ст. 38), забезпечення рівних можливостей у виборі професії та виду трудової діяльності (ст. 43), рівність прав і обов'язків подружжя (ст. 51), рівні права дітей незалежно від походження чи факту народження (ст. 52). Також принцип недискримінації реалізується через положення про рівне виборче право (ст. 71, 76, 103, 136, 141), рівність усіх форм власності перед законом (ст. 13), рівність професійних спілок та об'єднань громадян (ст. 36), а також рівність учасників судового процесу перед законом і судом (ст. 129) [22].

У правовій системі України принцип недискримінації реалізується не лише через законодавчі акти, але й через судову практику, зокрема через рішення та правові позиції Конституційного Суду України (далі – КСУ). Саме КСУ сформулював ряд ключових положень, які визначають роль принципу рівності як основи правової системи. Зокрема, у рішенні від 12 квітня 2012 року (тлумачення положень

ст. 24 Конституції України) наголошено, що визнання рівності та недопущення дискримінації є не лише конституційними засадами в Україні, але й універсальними цінностями міжнародної правової спільноти. Серед загальних положень особливо важливою є правова позиція про те, що рівність усіх громадян перед законом є гарантією їх правового статусу [24, с. 97–100]. Тобто рівність усіх перед законом та недискримінація гарантовано державою для кожної особи та громадянина незалежно від сфери їх діяльності. Зі свого боку правоохоронні органи є одним із гарантів зазначених принципів як суб'єкт державної влади [24].

Наступна класифікація принципів – це спеціальні принципи. Як було зазначено раніше це основоположні ідеї функціонування правоохоронних органів, засади, якими вони керуються під час реалізації своїх повноважень. І першим та найголовнішим принципом у цій кваліфікації є принцип верховенства права [22–25].

Принцип верховенства права є ключовим критерієм ефективності системи управління в будь-якій демократичній та правовій державі. Його призначення полягає в гарантуванні реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян. Цей принцип є базовим і визначальним, адже спрямований на утвердження демократичних засад як в усій правовій системі загалом, так і в її окремих складових [25, с. 72].

Ст. 8 Конституції України проголошує: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права». Дотримання та практичне втілення цього принципу в діяльності всіх юридичних та фізичних осіб є необхідною умовою існування правової демократичної держави [22].

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» правоохоронні органи у своїй діяльності дотримуються принципу верховенства права, згідно з яким найвищою цінністю визнається людина, її права та свободи, а саме це визначає зміст і напрям державної політики. Крім того, реалізація принципу верховенства права відбувається з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [26].

Верховенство права має ряд ключових характеристик, що підкреслюють його особливу значущість, які були сформульовані загальною теорією права на основі системного аналізу доктринальних джерел, зокрема рішень Європейського суду з прав людини:

по-перше, цей принцип визначає модель правового устрою суспільства та є запобіжником проти свавільного або антидемократичного управління;

по-друге, верховенство права втілює морально-етичний зміст права, виражаючи ідеї природного права та пов'язаних із ним цінностей – людської гідності, справедливості, рівності, а також загальних правових принципів, таких як пропорційність, добросовісність, розумність тощо. У цьому контексті воно є критерієм оцінки правомірності законів і гарантом справедливості правових актів;

по-третє, принцип верховенства права забезпечує упорядковану побудову правової системи. Його структурні елементи охоплюють законність, правову визначеність, стабільність і передбачуваність права, заборону зловживання дискреційними повноваженнями, недопущення зворотної дії норм, незалежність судової гілки влади, судовий контроль та єдність судової практики [27, с. 501].

Тобто правоохоронні органи, як суб'єкти реалізації державної політики у сфері охорони громадського порядку та законності, здійснюють свою діяльність, визнаючи людину, її права та свободи найвищою цінністю в державі. Принцип забезпечує утримання правоохоронних органів, як суб'єктів владних повноважень, від свавільних дій та зловживання владою [27].

Принцип дотримання прав і свобод людини передбачає, що правоохоронні органи під час виконання своїх повноважень зобов'язані забезпечувати повагу до прав і свобод людини, що гарантовані Конституцією, законами України та міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України, а також сприяти їх реалізації. Обмеження прав і свобод особи можливе лише у випадках і в порядку, визначених Конституцією та законами України, і виключно за умов нагальної потреби та в межах, необхідних для досягнення цілей правоохоронної діяльності. Будь-які дії правоохоронних органів, які пов'язані з обмеженням прав і свобод людини, мають бути негайно припинені в разі досягнення мети або відсутності подальшої потреби в їх застосуванні. Працівникам правоохоронних органів суворо забороняється в будь-якій формі вчиняти, схвалювати, заохочувати або терпіти дії, пов'язані з катуваннями, жорстоким, нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням чи покаранням. У разі виявлення фактів катувань або намірів їх застосування кожен працівник правоохоронних органів зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів для припинення таких дій [26].

Відповідно до зазначеного принципу працівники правоохоронних органів у своїй діяльності не допускають жодних привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних або інших переконань, статі, етнічного чи соціального походження, матеріального становища, місця проживання, мови чи будь-яких інших ознак [26].

Принцип законності. Законність є складним соціально-правовим явищем, яке можна осмислювати як принцип, метод і правовий режим. Водночас вона характеризується поєднанням двох взаємопов'язаних складових. Зовнішній (формальний) аспект передбачає обов'язковість виконання вимог законів і підзаконних нормативних актів усіма суб'єктами – державними органами, посадовими особами, громадянами та їх об'єднаннями. Внутрішній (сутнісний) аспект стосується наявності правових норм, які мають бути науково обґрунтованими й відповідати загальноправовим засадам [26].

У сфері діяльності правоохоронних органів принцип законності означає точне та неухильне дотримання вимог законодавства. Крім того, цей принцип вимагає, щоб уповноважені суб'єкти застосовували надані їм повноваження виключно в межах, установлених законом, і лише з метою належного виконання покладених на них завдань [13; 14].

Сутність законності як правового режиму полягає в тому, що всі суб'єкти права – незалежно від сфери їхньої діяльності чи виду правового статусу – сумлінно виконують вимоги чинного законодавства. Такий режим можливий лише за умови, коли норми права реалізуються не лише органами державної влади, посадовими особами, держслужбовцями та іншими суб'єктами, наділеними владними повноваженнями, а й усім суспільством, включно з громадянами, іноземцями та особами без громадянства. У контексті діяльності правоохоронних органів законність як режим означає обов'язкове дотримання чинного законодавства всіма учасниками правовідносин у цій сфері. Такий підхід формує середовище, в якому ідеї верховенства права набувають реального втілення, а права, свободи й законні інтереси громадян і де-юре і де-факто є найвищою цінністю в суспільстві та захищаються державою [28].

Під час виконання службових обов'язків працівники правоохоронних органів мають не лише неухильно дотримуватись вимог чинного законодавства, але й активно сприяти утвердженню законності

та підтриманню правопорядку в суспільстві та державі. Законність повинна реалізовуватись винятково законними методами та способами. У цьому контексті принцип законності вимагає від правоохоронців: безумовного та виняткового підпорядкування правовим нормам; об'єктивного, неупередженого й сумлінного виконання своїх обов'язків та реалізації наданих прав у рамках, формах і способах, визначених законодавством; діяти в межах принципу «дозволено лише те, що прямо передбачено законом» [28].

Сутність принципу законності в діяльності правоохоронних органів полягає в тому, що він сприяє формуванню правопорядку в суспільстві загалом. Діяльність правоохоронних органів за принципом законності дає приклад всім суб'єктам правовідносин діяти, дотримуючись чинного законодавства, що сприяє подальшому розвитку правосвідомості громадян та розбудові правової держави.

Принцип політичної нейтральності та позапартійності для правоохоронних органів, як суб'єктів владних повноважень, є обов'язковим для недопущення порушення вимог антикорупційного законодавства. Крім того, відповідно до вітчизняного законодавства працівники правоохоронних органів у своїй діяльності є незалежними від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань. Політичним партіям заборонено впливати на дії чи рішення правоохоронних органів. Правоохоронні органи зобов'язані забезпечувати захист прав та свобод людини незалежно від політичних переконань і партійної належності [26; 29].

Щодо позапартійності працівників правоохоронних органів, то, спираючись на Закон України «Про державну службу», можемо зазначити, що державний службовець не має права: бути членом політичної партії, якщо такий державний службовець займає посаду державної служби категорії «А». На час державної служби на посаді категорії «А» особа зупиняє своє членство в політичній партії; обіймати посади в керівних органах політичної партії; суміщати державну службу зі статусом депутата місцевої ради, якщо такий державний службовець займає посаду державної служби категорії «А»; залучати, використовуючи своє службове становище, державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, працівників бюджетної сфери, інших осіб до участі в передвиборній агітації, акціях та заходах, що організовуються політичними партіями; у будь-який інший спосіб використовувати своє службове становище в політичних цілях [30].

Отже, правоохоронні органи політично нейтральні у своїй діяльності та не можуть належати до будь-якої політичної партії. Зі свого боку політичним партіям заборонено здійснювати будь-який вплив на діяльність правоохоронних органів, впливати на їх рішення та скеровувати їх діяльність для власних потреб [30].

Принцип відкритості (гласності) притаманний всім галузям та всім органам виконавчої влади. Гласність означає постійний і відкритий зв'язок органів контролю з громадськістю та засобами масової інформації. Саме через цей механізм реалізується інформаційна складова парламентського контролю, забезпечується прозорість контрольних заходів, що здійснюються парламентом. Варто наголосити, що гласність – це політико-правова концепція, яка виникла в межах ліберально-демократичної традиції та довела свою ефективність і прогресивність на прикладі розвинених західних країн упродовж останніх двох століть. Справжній демократичний та гуманний устрій держави можливий лише за умови формування «відкритого» суспільства, здатного до самоконтролю та саморегулювання, що забезпечується саме реалізацією принципу гласності. Якщо Україна прагне бути сучасною європейською державою, де людина, її права і свободи визнаються найвищою соціальною цінністю, вона має послідовно рухатися цим шляхом [31, с. 23].

Правоохоронні органи здійснюють свою діяльність на засадах відкритості та гласності, що передбачає постійне інформування суспільства та державних контролювальних органів про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку [31].

Публічна інформація, якою володіють правоохоронні органи, має бути доступна для громадськості, крім інформації з обмеженим доступом, та надаватися за вимогою або оприлюднена на офіційних сайтах правоохоронних органів. Так само на офіційних сайтах органів оприлюднюються нормативно-правові акти, які регулюють діяльність правоохоронних органів [31].

Дотримання принципу відкритості та гласності зобов'язує правоохоронні органи надавати проекти нормативно-правових актів, що стосуються прав та свобод людини, до обов'язкового громадського обговорення в порядку [26].

Принцип професіоналізму, компетентності й незалежності суб'єктів правоохоронної діяльності. У процесі здійснення правоохоронної діяльності часто приймаються рішення, що можуть суттєво вплинути на повсякденне життя людини. Будь-яка помилка з боку правоохоронців здатна спричинити серйозні, а інколи й непоправні наслідки. Ускладненість життєвих обставин, з якими доводиться мати справу цим суб'єктам, підвищені процесуальні вимоги до їхніх дій, а також необхідність абстрактного мислення формально-логічного характеру – усе це вимагає високого рівня професійної підготовки. Вимога професіоналізму у правоохоронній діяльності закріплена в законодавстві, що визначає правовий статус відповідних органів, а також є одним із основних завдань освітніх установ, що здійснюють підготовку кадрів для цієї сфери [26]. Професіоналом вважається спеціаліст, який має належну підготовку, володіє необхідними юридичними знаннями, практичними навичками й здатен фахово виконувати функції, передбачені його службовою діяльністю. Правоохоронну діяльність на належному рівні може здійснювати лише кваліфікована й компетентна особа [14]. Компетентність суб'єктів правоохоронної діяльності передбачає не лише знання теоретичних основ права, а й уміння застосовувати ці знання на практиці, наявність досвіду, який забезпечує ефективне, справедливе й професійне виконання правоохоронних функцій. Водночас такі фахівці повинні орієнтуватися в політичних та економічних процесах як у межах держави, так і на міжнародному рівні, а також володіти необхідними психологічними знаннями й уміннями [14; 30–32].

Принцип незалежності суб'єктів правоохоронної діяльності є невід'ємною умовою ефективного захисту прав, свобод, законних інтересів громадян і забезпечення правопорядку. Визнання та дотримання цього принципу є запорукою якісного виконання завдань, покладених на правоохоронні органи, а також формує довіру громадськості до правоохоронної системи і правової держави загалом. Як зазначають С. Д. Гусарев і О. Д. Тихомиров, незалежність юридичної діяльності вилучає будь-який зовнішній вплив на прийняття рішень або надання правових консультацій – незалежно від того, чи це тиск з боку влади, підкуп, залякування або бажання юриста отримати необґрунтовані вигоди [32]. Це стосується і правоохоронної сфери: її представники повинні діяти виключно в межах закону, дотримуючись

принципів справедливості, правової визначеності та суспільної моралі. Незалежність не означає відсутність переконань, але в умовах політичного плюралізму й багатопартійної системи суб'єкти правоохоронної діяльності не повинні підпорядковуватись жодним політичним силам, посадовим особам чи державним структурам. Їхня єдина підлеглість – це вимоги права та закону [32].

Принципи правоохоронної діяльності в контексті євроінтеграційних процесів в Україні ґрунтуються на необхідності відповідності стандартам Європейського Союзу та вимогам, що випливають із угод про асоціацію та інших міжнародних зобов'язань. До характерологічних принципів правоохоронної діяльності в контексті євроінтеграційних процесів в Україні ми віднесли принципи гендерної рівності, прозорості, громадського контролю, взаємодії з державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та населенням [14; 32].

Принцип гендерної рівності. Права і свободи людини та громадянина в Україні визначають зміст державної політики, її стратегічну спрямованість, а також є запорукою ефективного просування до побудови правової держави. Вони відіграють ключову роль у формуванні та зміцненні демократичних процесів в Україні як європейській державі. У цьому контексті гендерна рівність у діяльності правоохоронних органів є важливою складовою, що істотно впливає як на якість, так і на зміст її функціонування. Забезпечення гендерного балансу дає змогу не лише розширити напрями роботи правоохоронних органів, а й підвищити ефективність реалізації завдань відповідно до стандартів демократичної держави. Це зі свого боку створює передумови для подальшого розвитку правової державності в Україні та сприяє її інтеграції в європейський правовий простір. Саме з огляду на це обґрунтовано необхідність використання та дотримання принципу гендерної рівності як невід'ємної складової дотримання прав і свобод людини в діяльності правоохоронних органів. Адже цей принцип є одним із найвагоміших і найефективніших чинників, що визначають перспективи розвитку та вдосконалення функціонування кожного правоохоронного органу [32].

Принцип гендерної рівності потрібно розглядати як сукупність базових ідей та положень, сформованих у контексті конкретного історичного розвитку суспільства, які відображають правові цінності,

спрямовані на досягнення гендерної справедливості в усіх сферах – приватній, суспільній та державній. Цей принцип є важливою складовою становлення правової держави та розвитку громадянського суспільства. Гендерна рівність є не лише ціллю, яка має враховуватися під час нормотворчої та правозастосовної діяльності, а й методологічним орієнтиром, що забезпечує ефективні засоби реалізації прав людини. Аналіз змісту принципу гендерної рівності дає змогу стверджувати, що він тісно взаємодіє з іншими основоположними засадами права – такими як принцип верховенства права, законності та інші. Лише в комплексі ці принципи здатні ефективно подолати гендерну нерівність у правах, можливостях і обов'язках жінок і чоловіків та сприяти встановленню реального гендерного балансу в українському суспільстві на євроінтеграційному шляху [33].

Отже, на нашу думку, надзвичайно важливо акцентувати увагу на тому, що в умовах євроінтеграційного розвитку правоохоронних органів, як органів державної влади та необхідності їх постійного вдосконалення відповідно до вимог сучасного, демократичного й збалансованого суспільного запиту, принцип гендерної рівності відіграє ключову роль. Він слугує не лише механізмом реалізації інших прав і свобод людини й громадянина у діяльності правоохоронних органів, а й запобіжником проти дискримінації щодо основоположних прав і свобод, що має надзвичайне значення. Це зі свого боку визначає потребу всебічного аналізу проблем, пов'язаних із його впровадженням, та окреслює подальші напрями розвитку цього правового інституту [34]. На думку науковців, зокрема представників системи МВС, прийняття Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 2005 року, а також ряду інших нормативно-правових і підзаконних актів, зокрема внутрівідомчого характеру, стало відправною точкою для формування національного механізму забезпечення гендерної рівності. Цей механізм орієнтований на впровадження міжнародних стандартів у сфері гендерної рівності та недискримінації, а також виконання міжнародних зобов'язань України [35]. На сьогодні система суб'єктів, задіяних у реалізації національного механізму забезпечення гендерної рівності, а також форми, методи, інструменти й підходи до його впровадження є досить розгалуженими та різноманітними. Особливу увагу варто приділити досягненням у цій сфері в секторі безпеки та оборони України. Зокрема, перед

Міністерством внутрішніх справ України постало чимало завдань щодо інтеграції гендерного підходу в управлінську діяльність, функціонування особового складу, структурних підрозділів, участь у місіях та операціях, а також в організацію освітнього процесу в закладах вищої освіти з особливими умовами навчання. Як і багато інших держав, Україна вже має певні досягнення у впровадженні гендерної політики. Водночас залишаються й проблемні аспекти, серед яких – недостатнє розуміння гендерної термінології, наявність стійких стереотипів і уявлень, що ускладнюють подолання гендерної упередженості [36].

Отже, гендерну рівність у діяльності правоохоронних органів України потрібно трактувати як забезпечення рівних прав і можливостей для всіх працівників цих органів під час виконання ними правоохоронних і правозахисних функцій, відповідно до вимог чинного законодавства, незалежно від їх статі [34–36].

Принцип прозорості в діяльності правоохоронних органів означає її зрозумілість і передбачуваність для громадян, а також можливість взаємодії населення, громадських об'єднань і юридичних осіб з правоохоронними органами у процесі реалізації державної політики. Вона забезпечує вплив суспільства на рішення та дії правоохоронних органів, а також гарантує доступ до повної, об'єктивної та достовірної інформації про їх діяльність. Згідно з «Кодексом кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень», ухваленим Конференцією міжнародних неурядових організацій Ради Європи, принцип відкритості передбачає наявність зовнішнього контролю над адміністративними структурами, а прозорість означає, що всі процеси, що підлягають нагляду, є повністю видимими й доступними для аналізу [37]. Так, принцип прозорості є одним із основоположних засад функціонування правоохоронних органів в умовах євроінтеграції. Він є невід'ємною складовою процесу демократизації державного управління [37].

Згідно з європейськими стандартами, принцип прозорості в діяльності правоохоронних органів передбачає забезпечення кожній зацікавленій особі права на отримання інформації про роботу зазначених органів та ухвалених ними рішень – за умови дотримання визначеного законом порядку. Винятком є інформація, яка має обмежений доступ відповідно до чинного законодавства. У межах цього принципу працівникам правоохоронних органів заборонено обмежувати доступ

громадян до відкритої інформації з метою приховування дій або фактів, які можуть завдати шкоди їх особистому авторитету чи репутації правоохоронних органів загалом. Також заборонено свідоме поширення неповної або неправдивої інформації. Спираючись на доктрину та чинне законодавство, можна виокремити такі основні організаційно-правові форми реалізації принципу прозорості в діяльності правоохоронних органів України: публікація нормативно-правових актів (законів, указів, наказів, постанов тощо), що регулюють їх діяльність, в офіційних джерелах та на сайтах правоохоронних органів; оприлюднення затверджених програм, звітів та інформації про їх реалізацію; приймання звернень громадян щодо вирішення конкретних питань; налагодження взаємодії з громадськістю через вивчення громадської думки, аналізу соціально-політичної ситуації, узгодження приватних, суспільних та державних інтересів; щорічне публічне звітування керівників правоохоронних органів та їх територіальних підрозділів перед громадськістю; участь у відкритих обговореннях через електронні платформи та медіа; висвітлення звітної інформації в медіа [10; 37].

Варто наголосити, що прозорість є ключовими елементами у процесі формування демократичних інститутів. Прозорість діяльності правоохоронних органів свідчить про зрозумілість, обґрунтованість і передбачуваність їх дій, що забезпечує відповідну підтримку з боку суспільства та дає змогу громадськості здійснювати усвідомлений і результативний вплив [10; 37].

Функціонування правоохоронних органів України на основі принципу прозорості є необхідною умовою досягнення різноманітних цілей, основною з яких є підвищення рівня довіри з боку громадян. Це зі свого боку сприятиме подальшому розвитку ефективного громадянського суспільства в Україні [10; 37–38].

Принцип громадського контролю. Громадський контроль потрібно розглядати як одну з форм соціального контролю, яку здійснюють громадські організації та окремі громадяни. Це важливий інструмент демократії, що дає змогу залучати населення до процесів управління державою та суспільством. Головною метою громадського контролю є забезпечення дотримання балансу інтересів у суспільстві та реалізацію прав і свобод, гарантованих Конституцією України. Засоби громадського контролю мають створювати умови для недопущення відхилення діяльності органів влади від законодавчо визначених

цілей, а у випадку виявлення таких відхилень – забезпечувати їх корегування відповідно до встановлених норм. Для досягнення результативності громадського контролю необхідно, щоб його суб'єкти були наділені дієвими інструментами, зокрема законодавчо закріпленими правами та механізмами впливу. На сучасному етапі розвитку України, з огляду на ступінь залучення інститутів громадянського суспільства або окремих осіб до управління державними процесами, доцільно розрізняти прямі (безпосередні) та непрямі (опосередковані) форми громадського контролю. Така класифікація дає змогу точніше визначити специфіку та функціональне значення кожної форми. [10; 37–38].

С. С. Вітвіцький виділяє такі організаційно-правові форми громадського контролю: *безпосередні форми* – це, зокрема, загальні збори громадян, діяльність громадських палат, публічні громадські акції та медіаконтроль; *опосередковані форми* містять звернення до органів публічної влади, участь у виборах, процедури відкликання чи розпуску органів або посадовців, ініціювання відсторонення від посади, звернення до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, участь у всеукраїнському голосуванні; *міжнародні форми* – звернення до Європейського суду з прав людини, Ради з прав людини ООН, договірних органів ООН у сфері прав людини та Міжнародного кримінального суду [38, с. 25–30].

Громадський контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні є необхідним чинником для формування правоохоронних структур за зразком країн Європейського Союзу та інших демократично розвинених держав. На рівні законодавства термін «громадський контроль» поки що не має чіткого нормативного визначення. Водночас у Законі України «Про національну безпеку України» подано тлумачення поняття «демократичний цивільний контроль», що охоплює комплекс правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів, здійснюваних відповідно до Конституції та законів України. Його мета – забезпечення принципів верховенства права, законності, підзвітності та прозорості в діяльності органів сектору безпеки і оборони, а також інших структур, пов'язаних із обмеженням прав та свобод громадян у передбачених законом випадках. Такий контроль сприяє підвищенню ефективності їхньої діяльності, реалізації покладених функцій та зміцненню національної безпеки [39].

Громадський контроль за діяльністю правоохоронних органів є невід’ємною умовою функціонування демократичної держави, адже саме ці органи забезпечують захист життя, здоров’я, прав і свобод громадян, власності, довкілля, а також інтересів суспільства і держави від протиправних посягань [10; 37–39].

Відтак контроль з боку громадськості за їх діяльністю є складовим елементом правової держави та активно функціонувального громадянського суспільства. Аналіз українського законодавства та міжнародно-правових зобов’язань, ратифікованих Україною, дає змогу дійти висновку, що в державі вже сформовано правову основу, необхідну для ефективного функціонування громадського контролю над правоохоронними структурами. Зокрема, стаття 38 Конституції України гарантує громадянам право брати участь в управлінні державними справами [22]. Це положення створює юридичне підґрунтя для здійснення контролю громадянським суспільством за органами державної влади, охоплюючи й правоохоронні органи.

На основі аналізу положень Закону України «Про громадські об’єднання» можна дійти висновку, що ці організації реалізують контрольні функції щодо діяльності правоохоронних органів через ряд правових механізмів. Зокрема, це здійснюється за допомогою представництва та захисту законних інтересів як самих об’єднань, так і їх членів у правоохоронних структурах; участі у формуванні політики у сфері правоохоронної діяльності; організації та проведення масових заходів (зборів, мітингів, демонстрацій тощо); отримання інформації від правоохоронних органів, необхідної для досягнення їхніх цілей; подання звернень; поширення власних ідей та програм; а також заснування засобів масової інформації [40]. Суть громадського контролю полягає в тому, що саме через нього забезпечується розвиток громадянського суспільства, в якому діють активні громадські рухи, політичні партії, формується публічна думка [10; 37; 40–41].

Громадський контроль обмежує надмірну концентрацію державної влади, сприяє діалогу між більшістю та меншістю, відіграє важливу роль у стабілізації суспільних процесів, просуванні позитивних змін, соціалізації особистості та формуванні в громадян почуття відповідальності, здатності до саморегуляції та дотримання соціальних норм і цінностей [41, с. 301–302].

Таким чином, громадський контроль передбачає активну участь інститутів громадянського суспільства у вирішенні питань, що мають загальнодержавне значення, а також у виявленні та недопущенні випадків зловживання владою. Він сприяє створенню умов, необхідних для становлення правової держави й розвитку громадянського суспільства [41].

Серед ключових напрямів організації громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів можна виділити такі: інформування громадськості про зміст програм, ініціатив і пріоритетів у роботі правоохоронних структур, особливо в частині дотримання прав людини і громадянина; проведення профілактичних заходів; відновлення та підтримка громадських формувань з охорони громадського порядку й державного кордону, зокрема через матеріально-технічне забезпечення [40–41].

Отже, громадський контроль не лише сприяє вдосконаленню методів і форм діяльності правоохоронних органів, але й є важливим засобом виявлення порушень, реагування на них та притягнення винних до відповідальності. Зниження рівня довіри до правоохоронної системи стає елементом загальної кризи довіри до влади, що зі свого боку активізує участь громадськості в контролі за цією сферою [40–41].

Варто зауважити, що всі принципи правоохоронної діяльності в контексті євроінтеграційних процесів в Україні зазнають суттєвих змін та вдосконалення, зумовлених необхідністю адаптації національного законодавства та практик до стандартів Європейського Союзу. Ці зміни спрямовані на забезпечення ефективного захисту прав людини, верховенства права, боротьби з корупцією, а також зміцнення довіри громадян до правоохоронних органів. Для зміцнення довіри громадян до правоохоронних органів важливим є взаємодія правоохоронних органів з громадськістю, налагодження партнерських та довірливих відносин. Тому саме **принцип взаємодії з державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та громадськістю** є важливим для підвищення авторитету правоохоронних органів та зміцнення довірливих відносин на євроінтеграційному шляху нашої держави. Цей принцип закріплений законодавчо, а саме правоохоронні органи у процесі своєї діяльності взаємодіють з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів [26].

Науковці трактують принцип взаємодії як ключові положення та поняття, що стосуються не окремих елементів чи процесів, а охоплюють усю управлінську систему загалом [42].

Коли йдеться про взаємодію правоохоронних органів з іншими органами державної влади, то варто звернути увагу і на взаємодію у сфері антикорупційного законодавства. Запобігання та боротьба з корупцією є однією з вимог ЄС до України на її шляху до євроінтеграції [42].

У цьому контексті варто звернутися до положень Конвенції ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року. На міжнародному рівні визначено ряд принципів боротьби з корупцією, які безпосередньо стосуються співпраці між громадськістю, органами державної влади та правоохоронними органами. Зокрема, стаття 13 Конвенції передбачає, що кожна держава-учасниця зобов'язана вживати належних заходів – відповідно до своїх можливостей та на основі внутрішніх правових принципів – для сприяння активній участі осіб і організацій за межами державного сектору (зокрема, громадянського суспільства, неурядових організацій, громадських об'єднань) у процесах запобігання корупції та протидії їй. Ця участь має посилюватись за допомогою таких кроків: а) підвищення рівня прозорості та заохочення участі громадськості у прийнятті рішень; б) забезпечення ефективного доступу до інформації; в) проведення просвітницьких заходів, спрямованих на формування в суспільстві нетерпимого ставлення до корупції, зокрема через запровадження освітніх програм у навчальних закладах; г) повага до свободи пошуку, отримання, поширення та оприлюднення інформації, що стосується корупційних проявів [43].

Варто наголосити, що своєчасне виявлення корупційних ризиків і впровадження превентивних антикорупційних заходів дадуть змогу запобігти порушенням з боку державних службовців, сприятимуть підвищенню ефективності роботи правоохоронних органів та зміцненню їх авторитету в суспільстві [42–43].

Зі свого боку принципи взаємодії правоохоронних органів з громадськістю розглядаються як один із ключових напрямів їх діяльності, що має законодавче закріплення. Основи такої взаємодії викладено в положеннях Конституції України, які стосуються співпраці громадян з органами державної влади у сфері охорони громадського порядку та безпеки. Зокрема, стаття 3 Конституції визначає, що держава несе відповідальність перед людиною за свою діяльність, а права і свободи людини є визначальними для її політики. Їх утвердження та

забезпечення становлять основний обов'язок держави. Відповідно до статті 36, громадяни України мають право на свободу об'єднання для захисту своїх прав і свобод, а також для задоволення різноманітних інтересів. Статті 38 і 40 надають кожному громадянину, а також об'єднанням громадян, право на участь в управлінні державними справами – як через реалізацію виборчого права, так і через звернення до органів державної влади, місцевого самоврядування та посадових осіб. Водночас передбачене обов'язкове надання обґрунтованої відповіді в установлені законодавством строки [22; 42–43].

Крім того, ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію» містить тлумачення поняття взаємодії правоохоронних органів з населенням на партнерських засадах, а також розкриває механізми її реалізації. Зокрема, зазначено, що діяльність правоохоронних органів повинна відбуватись у тісній співпраці з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями. Така взаємодія ґрунтується на принципах партнерства і має на меті задоволення потреб цих груп. Під час планування оперативної діяльності правоохоронних органів обов'язково враховується специфіка конкретного регіону, а також проблематика, характерна для тієї чи іншої територіальної громади. Ключовим показником ефективності роботи правоохоронних органів визначено рівень довіри з боку населення. Саме він є основним критерієм оцінки їх результативності діяльності [26].

Потреба в безпеці є однією з основоположних людських потреб, і найефективнішим методом її задоволення є тісна співпраця між правоохоронними органами та громадою. Такий підхід базується на взаємодії всіх суб'єктів, відповідальних за забезпечення безпеки: громадян, органів місцевого самоврядування та правоохоронців [26; 44].

Яскравим прикладом взаємодії правоохоронних органів та громади є Community Policing, яка діє в зарубіжних країнах. Community Policing – це взаємодія громадськості та поліції, яка може бути прикладом для всіх правоохоронних органів країни [44].

Терміном Community Policing (CoP) позначають модель взаємодії поліції з громадою, яка передбачає, що поліцейські у своїй діяльності враховують думку мешканців щодо проблем безпеки та громадського порядку в межах конкретної території обслуговування. Це – постійна співпраця поліції, населення та органів місцевого самоврядування з метою створення спільного безпечного середовища [44]. В Україні концепція Community Policing поступово набуває активного

розвитку. Поліцейські, як частина тієї самої громади, яку вони мають охороняти, зацікавлені в тісному контакті та співпраці з населенням, місцевими громадами та суспільством загалом [44].

Організація з безпеки та співробітництва в Європі 2008 року визначила Community Policing як філософію або організаційну стратегію, яка ґрунтується на партнерстві між поліцією та громадою для ефективнішої протидії злочинності, зменшення страху перед злочинцями, запобігання фізичній чи моральній шкоді, а також для збереження добросусідських відносин, що загалом сприяє підвищенню якості життя всіх громадян [44].

Взаємодія з громадськістю для правоохоронних органів є не лише виконанням вимог закону, а й важливим чинником підвищення ефективності їх професійної діяльності. Завдяки активному залученню мешканців, зокрема через спільне патрулювання, громадський нагляд за територією та оперативне інформування, правоохоронці можуть значно ефективніше запобігати вчиненню правопорушень. У результаті зменшується потреба в реагуванні на вже скоєні злочини та в проведенні їх розслідування. Співпраця з ініціативними громадянами дає змогу правоохоронним органам отримати підтримку громади та формувати взаємну довіру. Розв'язання проблем, які хвилюють мешканців, позитивно впливає на сприйняття правоохоронних органів у суспільстві та сприяє створенню їх позитивного іміджу. Крім того, взаємодія з населенням відкриває можливості для підвищення рівня обізнаності громадян щодо діяльності правоохоронних органів – зокрема про межі їх повноважень та доступні альтернативи для вирішення повсякденних проблем [44].

Викладене вище свідчить про те, що імплементація сучасних міжнародних і європейських стандартів у національне законодавство в частині діяльності правоохоронних органів є важливим свідченням того, що держава не лише декларує свою відданість курсу на демократизацію всіх сфер суспільного життя, але й здійснює конкретні практичні кроки для його втілення. Україна вже досягла значного прогресу на цьому шляху, однак залишається ряд проблем, вирішення яких потребує подальшого глибокого юридичного аналізу. Це дасть змогу посилити динаміку адаптації національної правоохоронної системи до міжнародних і європейських стандартів. Водночас у контексті євроінтеграції правоохоронна діяльність в Україні трансформується з каральної до сервісної моделі, де громадянин є центром уваги, а не об'єктом контролю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75, том 1. С. 83. Ст. 2125.
2. Товпига Л. М. Міжнародний досвід регулювання поліцейської діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 333–336. URL : http://lsej.org.ua/1_2023/80.pdf
3. Принцип. Тлумачний словник української мови. URL : <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF> (дата звернення: 03.12.2025).
4. Полежай П. Т. Сутність права. Харків : Юридичний інститут, 1964. 73. с.
5. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Випуск 3. С. 42–46.
6. Недбайло П. Є. Система юридичних гарантій застосування радянських правових норм. *Правознавство*. 1971. № 3. С. 44–53.
7. Зайчук О. В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 22–28.
8. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права. Харків : Право, 2002. 432 с.
9. Ходаківська К. А., Череватюк В. Б. Конституційно-правове забезпечення прав людини в Україні в умовах євроінтеграції. *Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи* : матер. XIV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 23 лютого 2024 р. / Національний авіаційний університет. С. 155–157 URL : <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/62827/129-155-157.pdf> (дата звернення: 05.12.2025).
10. Стрельченко О. Г., Бухтіярова І. Г., Бухтіяров О. А. Доктринальна характеристика суб'єктів публічної адміністрації: сучасний вимір у рамках європеїзації суспільства. *Правова позиція (правонаступник наукового журналу «Вісник Академії митної служби України. Серія: «Право»)*. 2022. Випуск 2 (35). С. 22–26. DOI : <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2022-2.4>
11. Макеєва О. М. Права людини в системі базових європейських цінностей. *Юридичний вісник*. 2022. Т. 2, № 63. С. 48–55. DOI : <https://doi.org/10.18372/2307-9061.63.16709>

12. Костенко І., Кісіль А. Правовий аналіз реформування Національної поліції України. *Часопис Київського університету права*. 2021. Випуск 1. С. 125–128. URL : <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2021.21> (дата звернення: 03.12.2025).

13. Кучук А. М. Захист прав людини та громадянина у правоохоронній діяльності. Конспект лекцій. Дніпро : ДДНУВС, 2016. URL : <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1115/7.1.pdf> (дата звернення: 05.12.2025).

14. Волоско В. Демократичні принципи діяльності внутрішніх справ. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2008. Випуск 2. URL : http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik2/fail/Volosko.pdf (дата звернення: 10.12.2025).

15. Костицький М. В. Гуманізм права як прояв вищих (космічних) законів у суспільстві. *Принципи гуманізму та верховенства права як умова розвитку демократичної, соціальної, правової держави* (пам'яті професора В. В. Копейчикова) : матер. міжвуз. наук.-теорет. конф. К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. С. 13–15.

16. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редакції). Київ : Абрис, 2002. 742 с.

17. Основні принципи права. URL : <https://studies.in.ua/teorija-derzhavy-ta-prava-lekcii/4376-osnovn-principi-prava.html> (дата звернення: 03.12.2025).

18. Бахновська І. П., Сова Ю. В. Загальнолюдські принципи права, як універсальні нормативні засади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. Випуск 4. С. 14–17.

19. Словник української мови : в 11 томах / редкол. : І. К. Білодід (голова) та інші ; Акад. наук. Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка. 1978. Том 9. 920 с.

20. Сокурєнко В. В. Роль соціальної справедливості в розбудові правової соціальної держави : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.12 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2002. 19 с.

21. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика). Харків : Право, 2008. 240 с.

22. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

23. Погребняк С. П. Втілення принципу рівності в юридичних актах. *Вісник Акад. прав. наук України*. 2006. № 3 (46). С. 8–20.

24. Рабінович С. П. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. *Вісник Конст. Суду України*. 2015. № 5. С. 97–111.

25. Бобровник С. В. Зміст і значення інституту верховенства права в умовах трансформації суспільства. *Правова держава*. 2008. Вип. 19. С. 69–73.

26. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015. *Голос України*. 2015. № 141–142.

27. Петришин О. В. Загальна теорія права : підручник. Харків : Право, 2020. 568 с.

28. Каленіченко Л. І. Сутність законності в організації та діяльності Національної поліції України. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : матер. наук.-практ. конференції. Харків, 2019. С. 89–91.

29. Про Бюро економічної безпеки : Закон України від 28.01.2021. *Голос України*. 2021. № 54.

30. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015. *Голос України*. 2015. № 250.

31. Тодика Ю. Конституційний принцип гласності як гарантія основних прав і свобод громадян. *Право України*. 1998. № 6. С. 22–24.

32. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія : наук.-метод. посібник. К. : НАВСУ, 2000. С. 157.

33. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика : монографія. К. : Хай-Тек Прес, 2018. 560 с.

34. Бухтіярова І. Г., Бухтіяров О. А. Особливості генезису гендерного насильства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. Випуск 2. С. 73–76.

35. Стрельченко О. Г., Бухтіярова І. Г., Бухтіяров О. А. Адміністративно-правова характеристика міжнародно-правових актів, які регулюють гендерну політику під час реалізації публічно-владних повноважень. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. С. 164–169 DOI : <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.27>

36. Забезпечення гендерної рівності в системі МВС та інших центральних органів виконавчої влади : лекція. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 31 с.

37. Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень : ухвалений Конференцією міжнародних неурядових організацій Ради Європи на засіданні 1 жовтня 2009 року. URL : <https://rm.coe.int/16802eeddb> (дата звернення: 02.12.2025).

38. Вітвіцький С. С. Громадська експертиза в умовах розвитку громадянського суспільства. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 25–30.

39. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018. *Голос України*. 2018. № 122.

40. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012. *Голос України*. 2018. № 70.

41. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / наук.-ред. колегія : Ю. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 1 : Теорія державного управління. 748 с.

42. Коропатнік І. Мета і принципи взаємодії Збройних Сил України та громадянського суспільства. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. № 3. С. 86–91. URL : <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2016/3/17.pdf> (дата звернення: 04.12.2025).

43. Конвенція ООН проти корупції (ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 р. № 251-V). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 05.12.2025).

44. Взаємодія поліції та громади (Community Policing). URL : https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/com_pol.pdf (дата звернення: 02.12.2025).